

Bogdan, Danuta

"Wybitni ludzie dawnego Torunia",
red. Marian Biskup,
Warszawa-Poznań-Toruń 1982 :
[recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 540-543

1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

rozumienia ogólnej polityki i metod rządzenia w. mistrza Plauena w okresie powolnego tworzenia się stanowego społeczeństwa pruskiego.

Marian Biskup

Wybitni ludzie dawnego Torunia, red. Marian Biskup, Warszawa—Poznań—Toruń 1982, ss. 370, 2 nlb. (Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Prace popularnonaukowe, nr 39).

Wprawdzie spory wokół problemu roli jednostki w procesie dziejowym trwają już od dawna i różne są na ten temat poglądy, jednakże większość piszących zgadza się, że biografie znaczniejszych osób służą zrozumieniu i popularyzacji minionych stuleci. Szczególnie wielkie rocznice w dziejach państwa, regionu lub miasta są doskonałymi okazjami do prezentacji wybitnych obywateli danej społeczności. Podobnie ma się rzecz z omawianą książką, którą wydano w związku z 750-leciem nadania Toruniowi praw miejskich.

Toruń to miasto szczególne: jedno z najstarszych w ziemi chełmińskiej i w ogóle w Prusach; jego korzystne położenie geograficzne i handlowe sprawiło, że mimo zmiennych koniunktur polityczno-ekonomicznych zawsze odgrywało ważną rolę w dziejach ziem nadbałtyckich. O należytej rangę tego pięknego miasta dbali i walczyli jego wielcy obywatele: reprezentanci Torunia na zjazdach hanzeatyckich, wybitni burmistrzowie, humaniści, pedagodzy, działacze narodowi i społeczni. Z kolei prężne gospodarczo i zasobne municypium stwarzało korzystne warunki rozwoju osobowości zmianianych jednostek związanych z Toruniem. Rozgłos tych ludzi był zarazem chlubą dla miasta i najlepszym zadośćuczynieniem za wychowanie, wykształcenie i korzystne warunki do pracy i nauki w jego murach.

W omawianej pracy zbiorowej, 26 autorów z miejscowego środowiska naukowego przedstawiło 54 biogramy toruńczyków i ludzi związanych z Toruniem w ciągu sześciu wieków: od początku XV stulecia aż po rok 1945 (niektórzy z nich swoje twórcze życie zakończyli w latach siedemdziesiątych XX wieku). Przy doborze postaci do tego tomu zastosowano kryterium trwałego wkładu w różne dziedziny życia Torunia, ziemi chełmińskiej, Pomorza Nadwiślańskiego i całej Polski. Uwzględniono również osoby, które mimo krótkiego pobytu w Toruniu wpłynęły w istotny sposób na losy miasta czy regionu. Tak więc zamieszczono 27 biogramów osób działających w dziedzinie nauki i kultury, 18 biogramów działaczy społeczno-politycznych i narodowościowych, 2 biogramy literatów, publicystów czy redaktorów, 3 drukarzy i wydawców oraz po jednym — architekta, bibliofila, aktora i muzyka.

Autorzy nie roszcząc sobie pretensji do kompletnego zestawienia osób zasłużonych dla miasta, pragnęli przybliżyć ogółowi czytelników sylwetki najznamienitszych toruńczyków. Czytelnik zainteresowany szerszymi informacjami znajdzie w zakończeniu każdego biogramu zestaw najważniejszych pozycji bibliograficznych.

Na wstępie poświęmy nieco uwagi autorom biogramów. Jak już wspomniano, wywodzą się oni ze środowiska toruńskiego. Najwięcej sylwetek — bo 8 zarysował Stanisław Salmonowicz, 6 — Jerzy Serczyk, 5 — Szczepan Wierchosławski, po 4 — Marian Biskup, Zenon Hubert Nowak, Kazimierz Przybyszewski, Henryk Rietz, Jerzy Wojtowicz i Tadeusz Zakrzewski. Inni autorzy, wśród których nie brak również znakomitych nazwisk (np. Irena Janosz-Biskupowa, Karol Górski, Kazimierz Jasiński czy Sławomir Kalembka), napisali po jednym biogramie. Biogramy dotyczą toruńczyków poczynszy od

XV wieku po rok 1945: XV stulecie reprezentują 3 postacie, XVI — 6, XVII — 7, XVIII — 6, XIX — 20, a XX — 12.

Omawiany tom rozpoczyna biogram Tilemana wom Wege, burmistrza Starego Miasta Torunia i przywódcy Związku Pruskiego. Po nim następują biogramy Łukasza Watenrodego i Mikołaja Kopernika. W biogramach szesnastowiecznych znajdujemy m. in. następujące sylwetki: Henryk Stroband — burmistrz i promotor Gimnazjum Akademickiego w Toruniu, Piotr Artomiusz (Krziesichleb) — kaznodzieja luterański i pisarz, Ulryk Schober — poeta i konrektor Gimnazjum Akademickiego, Jan Rybiński — poeta i nauczyciel języka polskiego, Jan Turnowski Młodszy — pastor, pisarz i profesor Gimnazjum oraz Konrad Graser — rektor miejscowego Gimnazjum.

Postaci z XVII stulecia to: Adam Freytag — matematyk i inżynier wojсковy, Krzysztof Hartknoch — profesor Gimnazjum oraz historyk Pomorza i Prus, Jakub Kazimierz Rubinkowski — poczmistrz królewski, rajca i burgrabia toruński, Jakub Henryk Zerneke — historyk Torunia, Jerzy Piotr Schultz — uczony, pedagog i redaktor, Efraim Oloff — pastor, profesor Gimnazjum i miłośnik języka polskiego oraz Michał Bogusław Ruttich — pastor, lingwista i miłośnik języka polskiego.

Sławetni toruńczycy XVIII wieku to: Jan Daniel Hoffmann — lektor języka polskiego oraz historyk Polski i Prus, Jan Michał Hube — fizyk i pedagog w Szkole Rycerskiej w Warszawie, Krystian Bogumił Steiner — prawnik, historyk i profesor Szkoły Rycerskiej w Warszawie, Samuel Thomas Soemmering — anatom, lekarz i fizyk, Karol Gothelf Praetorius — prezydent i historyk Torunia oraz Samuel Bogumił Linde — językoznawca, bibliograf i pedagog.

Najliczniej reprezentowani są wybitni ludzie z XIX wieku i przełomu wieków XIX/XX: Fryderyk Florian Skarbek — ekonomista, historyk, literat, Teodor Donimirski — działacz narodowy i społeczny, Ernest Lambeck — księgarz, drukarz i wydawca, Ludwik Ślaski — działacz narodowy i społeczny, Ignacy Łyskowski — pisarz oraz działacz narodowy i społeczny, Julian Prejs — pisarz i wydawca, działacz narodowy i społeczny, Józef i Sylwester Buszczyński — drukarze i wydawcy, działacze narodowi i społeczni, Ignacy Danielewski — literat, dziennikarz, wydawca oraz działacz narodowy i społeczny, Franciszek Rakowicz — dziennikarz, działacz narodowy i społeczny, Zygmunt Działowski — działacz narodowy, społeczny i kulturalny, Stanisław Kujot — ksiądz, historyk oraz działacz narodowy i społeczny, Leon Szuman — lekarz, działacz narodowy i społeczny, Artur Semrau — historyk, archiwista i muzeolog, Jan Brejski — działacz narodowy, redaktor i wydawca, Otton Steinborn — lekarz, działacz narodowy i społeczny, Alfons Mańkowski — ksiądz, historyk oraz działacz narodowy i społeczny, Zygmunt Moczyński — kompozytor, dyrygent i pedagog, Helena Steinbornowa — działaczka narodowa i społeczna oraz Kazimierz Ulatowski — architekt i działacz społeczny.

Odnotowani toruńczycy z XX wieku to: Eugeniusz Przybył — artysta i bibliofil, Janina Przybyłowa — działaczka kulturalno-społeczna, Stanisław Tync — historyk szkolnictwa i wychowania, Marian Sydow — regionalista, bibliofil, działacz społeczny, Antoni Bolt — prezydent Torunia, Władysław Bracki — aktor, reżyser, dyrektor Teatru Ziemi Pomorskiej, Zygmunt Mocarcki — bibliotekarz i bibliofil, historyk kultury, organizator życia naukowego, Helena Piskorska — archiwista i historyk, Tadeusz Pietrykowski — prawnik, miłośnik historii, bibliofil, działacz społeczny, Gwido Chmarzyń-

ski — historyk sztuki, muzeolog, Marian Magdański — archiwista i historyk, Julian Nowicki — działacz robotniczy.

Wśród wybitnych torunian nie zabrakło również postaci, których dalsze losy trwale związały z biskupstwem warmińskim. Są to wzmiankowani wyżej biskup warmiński Łukasz Watzenrode (1447—1512) oraz wielki astronom Mikołaj Kopernik (1473—1543).

Łukasz Watzenrode przybył na Warmię w 1488 r., gdzie po nagłej śmierci biskupa Mikołaja Tungena, został przez kapitułę fromborską pośpiesznie wybrany biskupem. Z przedstawionego w książce biogramu pióra Karola Górskiego wyłania się postać Watzenrodego jako przewidującego polityka wielkiego formatu, o czym mogą świadczyć jego pełne rozmachu koncepcje polityczne (projekty stworzenia dynastycznego związku państw na wschód od Rzeszy pod egidą Jagiellonów, przymierza z Francją przeciwko Habsburgom, plan przeniesienia zakonu krzyżackiego na Podole z przekazaniem Prus Zakonnych Polsce oraz podjęcie starań o utworzenie metropolii warmińskiej, której podporządkowane zostałyby biskupstwa pruskie). Autor biogramu podkreśla też rolę Watzenrodego, jako opiekuna siostrzeńca — Mikołaja Kopernika, któremu poświęcono następny biogram autorstwa Mariana Biskupa.

Wielki astronom, już wcześniej osobą wuja i swoją kanonią fromborską związany z biskupstwem warmińskim, od 1503 r. zamieszkał na Warmii na stałe (do 1510 w Lidzbarku, a w latach późniejszych głównie we Fromborku). Autor biogramu eksponuje różnorodność i głębię zainteresowań Kopernika oraz jego aktywną i ofiarną działalność w różnych dziedzinach życia społecznego i gospodarczego Warmii i Prus Królewskich. Świadczą o tym m. in.: długoletnia praktyka lekarska, administrowanie dobrami kapitulnymi, udział w zjazdach stanów Prus Królewskich oraz w sejmikach warmińskich, projekty reformy monetarnej oraz przede wszystkim praca nad teorią heliocentryczną.

Poza tymi dwoma toruńczykami, związanymi z Warmią przez całe dzieścieciecia, w książce znajdujemy jeszcze kilka osób, których powiązania z Warmią czy Prusami Książęcymi były wprawdzie luźniejsze i krótkotrwalwsze, jednakże warte odnotowania. Dotyczy to Tilemana wom Wege, Adama Freytaga, Krzysztofa Hartknocha, Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego, Jana Daniela Hoffmanna, Teodora Donimirskiego, Ignacego Łyskowskiego, Zygmunta Działowskiego i Gwidona Chmarzyńskiego.

Tileman wom Wege (ok. 1400—1457) był czołowym działaczem Związku Pruskiego, rzecznikiem zrzczenia władzy krzyżackiej i przyłączenia Prus do Polski. O roli tego kupca i polityka oraz docenianiu jego zasług najlepiej świadczy przyjęcie go w październiku 1452 r. do czysto szlacheckiego dotąd Towarzystwa Jaszczurczego.

Adam Freytag (1608—1650) podczas swojego pobytu w Kiejdanach był nauczycielem przyszłego znakomitego kartografa Prus Książęcych — Józefa Naronowicza-Naronskiego, który Freytagowi zawdzięczał podstawy matematyki i inżynierii wojskowej.

Krzysztof Hartknoch (1644—1687) był znakomitym historykiem Pomorza i Prus, a urodził się we wsi Jabłonka koło Pasymia w Prusach Książęcych. Uczył się w Pasymiu, Królewcu, Bartoszycach, a swoją edukację zakończył w Knipawie. To właśnie Hartknoch odnalazł kronikę krzyżacką Piotra z Dusburga i przygotował ją do druku. Obok głównego swojego dzieła *Stare i Nowe Prusy* (1684) napisał *Pruską historię kościelną* (1686) zawierającą m. in.

przegląd historii diecezji chełmińskiej i warmińskiej oraz archidiaconatu pomorskiego.

Jan Daniel Hoffmann (1701—1766) był znakomitym popularyzatorem dziejów Prus Królewskich i Polski. Zajmował się historią różnowierców polskich, numizmatyką oraz historią drukiarstwa. Najcenniejsza praca Hoffmanna to *De typographiis...* prezentująca biblioteki i drukarnie Korony i Litwy.

Przy biografii Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego (1668—1749) należałoby może dodać, iż jego syn Jan Karol — był uczniem szeroko znanego w Prusach Królewskich gimnazjum braniewskiego.

Teodor Donimirski (1809—1884) był w latach 1817—1826 uczniem gimnazjum w Braniewie, a następnie przez długie lata ofiarnie pracował w sądownictwie i administracji rejencji kwidzyńskiej.

Ignacy Łyskowski (1820—1886) brał udział w tworzeniu sieci polskich bibliotek ludowych przyczyniając się do założenia kilku takich placówek na Mazurach i Górnym Śląsku. Był też członkiem Towarzystwa Mazurskiej Inteligencji Ludowej, przygotowującego warunki do wydawania czasopisma „Mazur”.

Zygmunt Działowski (1843—1878) gromadził polskie pamiątki z Pomorza i ziemi chełmińskiej. Uporządkowaniem jego zbiorów, a zwłaszcza biblioteki, zajmował się w okresie od marca 1871 do kwietnia 1873 r. Wojciech Kętrzyński. Z inicjatywy Działowskiego Gotfryd Ossowski rozpoczął prace archeologiczne na Pomorzu, których rezultatem była *Mapa archeologiczna Prus Królewskich*. Do Kętrzyńskiego zwrócił się on również z propozycją opracowania planu księgozbioru dla biblioteki nowo powstającego Towarzystwa Naukowego w Toruniu.

Gwido Chmarzyński (1906—1973) — historyk sztuki i muzeolog — położył duże zasługi w tworzeniu polskiej historiografii artystycznej Torunia, ziemi chełmińskiej, Pomorza i Prus Książęcych. Wynikiem jego prac badawczych, prowadzonych po 1945 r. były syntetyczne zarysy historii sztuki ziemi lubuskiej, Pomorza Zachodniego, Dolnego i Górnego Śląska oraz Warmii i Mazur.

Zestaw zaprezentowanych w pracy sylwetek jest imponujący, chociaż można by mieć zastrzeżenia do zdecydowanej dominacji postaci z XIX i XX stulecia. Wybór przedstawionych w książce osób jest z pewnością trafny, jednakże słuszne byłoby może wzbogacenie części dotyczącej średniowiecza o biogramy takich ludzi, jak np. Konrad Theudenkus czy Jan von der Mersehe. Walory poznawcze i odbiór tekstu podniósłby także bogatszy materiał ilustracyjny, konsekwentnie zamieszczany przy każdym biogramie. Przy postaciach średniowiecznych i nowożytnych wobec braku portretu danej osoby mógłby to być fragment źródła z nią związany.

Mimo tych zastrzeżeń praca może być dobrym przykładem popularyzacji historii regionu. Biogramy opracowano w sposób rzeczowy i zwięzły, w bardzo przystępnej formie. Terminy i określenia fachowe zręcznie zastąpiono opisem. Czytelnik może pogłębić lekturę sięgając do opracowań podanych na końcu każdego biogramu. Omawiana praca uświadamia nam również, jak wielki wkład do dorobku kultury narodowej wnieśli — obok katolików — przedstawiciele innych wyznań chrześcijańskich, przede wszystkim popularnego w Toruniu luteranizmu (np. K. Hartknoch, E. Oloff, J. D. Hoffmann, S. B. Linde). Należy przypuszczać, że pozycja ta stanowić będzie trwałą pamiątkę uroczystości rocznicowych 750-lecia miasta Torunia.

Danuta Bogdan